

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM VE FIRAT’IN DOĞUSU

Mesut Özcan*

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Özcan, Mesut. “Türkiye’nin Güvenlik Anlayışındaki Değişim ve Fırat’ın Doğusu”, İNSAMER, 14.10.2019.

 Analiz

Günümüzde Suriye, Irak, Yemen ve Libya gibi ülkelerde yaşanan otorite boşluğu, devlet dışı silahlı aktörlerin ve terör örgütlerinin güçlenmesine yol açmış durumdadır. Terör örgütü PKK da gerek Irak’taki gerekse Suriye’deki bu boşluğu kendisi için bir fırsata çeviren yapıların başında gelmektedir. Suriye’de başlayan iç savaşın ardından Esad rejiminin ülkenin kuzeyinden çekilmesiyle Türkiye sınırı boyunca uzanan hatta alan hâkimiyeti kurmaya odaklanan örgütün Suriye uzantısı PYD/YPG, bölgedeki istikrarsızlığı fırsata çevirerek hâkimiyet alanını Deyrizor’a kadar genişletmiştir. Bu genişlemede hiç şüphesiz ABD’nin terör örgütü DEAŞ ile mücadelede PKK/YPG’yi desteklemesinin ve sahadaki silahlı aparatı olarak kullanmasının da büyük etkisi olmuştur.

Böylece örgüt Öcalan’ın Şam’dan çıkarılmasından sonra -2004’te örgütün Suriye

uzantısı PYD’nin kuruluşunu saymazsak-Suriye’deki varlığını ilk kez kalıcı hâle getirme imkânı yakalamıştır. Bu süreçte Suriye’de etkin olan bölgesel ve küresel aktörlerin birbirleriyle ve devlet dışı silahlı aktörlerle ilişkileri, devlet dışı aktörlerin birbiriyle ilişkileri, rekabet ve çatışma alanları, rekabet hâlindeki aktörlerin farklı alanlarda iş birliği yapabilme kabiliyetleri de örgütün ilerleme kaydetmesinde önemli belirleyenler olmuştur. Nitekim Fırat’ın doğusunda DEAŞ ile mücadele adı altında ABD’nin desteğini alan örgütün aynı zamanda Afrin ve Tel Rıfat gibi bölgelerde Rusya ile de iş birliğine gitmesi, bölgedeki varlığını korumasında kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. İç savaşın başlangıcından itibaren Esad rejimiyle takip edilen zımnî iş birliği de hem rejime hem de örgüte kendi hedeflerine odaklanmaları noktasında uygun bir zemin oluşturmuştur. Bir anlamda sahadaki bu değişkenler örgütün kanton

*Uluslararası Güvenlik Çalışmaları Araştırmacısı

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

inşa etmesi, bölgede kalıcı hâle gelme çabası, Türkiye'nin operasyonlarının geciktirilmesi noktasında önemli birer unsur olmuştur.

Bu tablo, Suriye'ye sınır komşusu olan ve çatışma süreci ve göç dalgasından en fazla etkilenen ülke olarak Türkiye için "güvenlik arayışını" en öncelikli mesele hâline getirmiştir. Türkiye'nin bu tutumunda sahada etkin olan aktörlerin niyetlerindeki belirsizlikler, örgütlerin farklı aktörler tarafından farklı amaçlarla birer aparat olarak kullanılması, sınırlarında yaşanan istikrarsızlığın içeriği de etkileyecek şekilde derinleşmeye başlaması,¹ DEAŞ gibi radikal örgütlerin oluşturduğu tehdit ve PKK/YPG'nin sınır hattı boyunca kontrol edilebilir bir bölgede hâkimiyet kurması belirleyici olmuştur. Bu durum realistlerin dikkat çektiği "devletlerin güvenliğini sağlama" ve "hayatta kalma" anlayışı kapsamında Türkiye'yi bölgede askerî gücüne dayalı, caydırıcı ve kontrol edilebilir alanlar oluşturmaya dönük yeni bir güvenlik konseptine geçmeye zorlamıştır.

Değişen Güvenlik Yaklaşımı: Savunma-Saldırı Perspektifi

Suriye'deki krizin çok yönlü asimetrik bir çatışmaya dönüştüğü 2013 sonrası dönemde Türkiye, tehditleri sınırlarının dışında tutmayı amaçlayan ve sınır güvenliğini önceleyen "savunmacı" bir reaksiyon ortaya koymuştur. Bu doğrultuda ilk etapta bölgedeki terör örgütleriyle kolektif mücadele için müttefikleriyle iş birliği zemini arayan Türkiye, bir yandan da yabancı savaşçıların geçişlerini durdurma, sınır hattı boyunca yeni bir güvenlik yapısı (sınıra duvar örülmesi, elektronik sistemlerin kurulması vb.) inşa etme gibi savunmaya dayalı bir stratejiye uygun hareket etmiştir. Buna paralel olarak DEAŞ ile mücadele için kurulan uluslararası koalisyonla da katılan Türkiye, rejim ve terör örgütlerinden kaynaklı saldırılara da angajman kuralları çerçevesinde cevap vermeyi öncelemiştir.

Ancak terör örgütü DEAŞ'ın saldırılarının artması, PKK/YPG'nin ABD desteği ile hâkimiyet alanını genişletmesi ve Washington'a

duyulan güvensizlik, Türkiye'nin tehdit algılamasının değişimini tetiklemiştir. Bütün bunlara ek olarak küresel, bölgesel ve bölge altı düzeydeki gelişmelerin aktörlerin hareket alanını ve güvenlik algılamasını etkilemeye başlaması da Türkiye'nin yeni bir konsepti hayata geçirmesine zemin hazırlamıştır. Bu nokta bir anlamda küresel ve bölgesel aktörler dışında devlet dışı silahlı aktörlerin de düzeni etkileme kapasitesine erişimlerinin ve meydan okuma kabiliyetlerindeki artışın, güvenlik noktasındaki hassasiyetleri etkilediği değerlendirilebilir.

Böyle bir yapıda tehditler sadece küresel ve bölgesel aktörlerden değil silahlı aktörlerden de beklendiği için Türkiye'nin tehdit algılamasının merkezinde silahlı gruplar daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Bu örgütlerden biri olan PKK/YPG'nin ABD tarafından desteklenmesi, güvenlik endişelerinin derinleşmesine ve örgütün gelecekte Türkiye için daha büyük bir tehdit olacağı noktasındaki kaygıların artmasına yol açmıştır. Realistlerin devletlerin güç politikasının ve stratejisinin ana amaçlarındaki belirsizliğe işaret etmesindeki dinamiklerin hâkim olduğu bu süreçte, Ankara açısından ABD'nin PKK/YPG'yi silahlandırması salt bir DEAŞ ile mücadele stratejisi olarak görülmemiş; örgüte sağlanan eğitim, lojistik yardım ve silahlı desteğin orta ve uzun vadede ülke güvenliği için büyük bir risk oluşturacağı değerlendirilmiştir. ABD'nin ve örgütün gelecekle ilgili gerçek niyetlerinin ne olacağı ile ilgili belirsizliğin ortaya çıkardığı ikilem, Türkiye'nin savunmadan ziyade mevcut tehdidi zayıflatmaya dönük girişimlere ağırlık vermesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç Türkiye açısından güvenlik ikilemini tetiklemiş ve "tehditleri sınırların ötesinde ve ileri hatlarda karşılamayı" öngören yeni bir güvenlik konseptine geçmeyi zorunlu kılmıştır. Türkiye'nin böylesi bir güvenlik konseptine geçmesinde etkili olan unsurlar şunlar olmuştur:

- Irak'tan Suriye'ye uzanan hatta artış gösteren çok yönlü asimetrik güvenlik sorunları ve böyle bir dönemde yaşanan 15 Temmuz askerî darbe girişimi

- ABD'nin PKK/YPG'yi askerî ve lojistik anlamda desteklemesi ve SDG çatısı altında bir araya gelen örgütün sınır hattı boyunca bir koridor oluşturma girişimi
- Bölgedeki aktörlerin gerçek niyetlerinden ve ana hedeflerinden emin olunmaması
- ABD'nin Münbiç mutabakatına uymamasının ortaya çıkardığı güvensizlik ve ikili ilişkilerdeki muğlaklık

Bu koşullar altında ilk etapta Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonları ile Fırat'ın doğusunu tehditlerden arındıran Türkiye, Irak'taki terör unsurlarının zayıflatılması için de Pençe Harekâtı'nı başlatmıştır. Askerî gücü ile sahada olma opsiyonunu zamana ve uygun şartların oluşmasına yayan Türkiye, sahadaki zorlukların da etkisi ile olası operasyon planlamalarını belli aşamalar hâlinde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Böylece Türkiye, 2016'dan itibaren "savunma" ağırlıklı konseptin dışına çıkarak hayati çıkarlarının olduğu ve tehdit algıladığı bölgelerde etkin bir askerî güç olarak varlık göstermeyi temel öncelik hâline getirmiştir.

Küresel Güçlerle Müzakere Gücü

Bu süreçte ABD ve Rusya gibi iki küresel gücün Suriye'de askerî olarak varlık gösteriyor olması da Türkiye'nin dikkate aldığı önemli unsurlardan ve güçlüklerden biri olmuştur. Nitekim bölgesel bir güç olan Türkiye, sahip olduğu kapasite ile orantılı olarak hareket etmek zorunda olduğu gibi, bu iki küresel gücün eylemlerini de dikkate almak durumunda kalmıştır. Bir anlamda Türkiye, sınırlarındaki tehditlerle mücadele ederken, bölgede aktif olarak bulunan aktörlerin eylemlerine de odaklanmıştır. Bu durum hem Fırat Kalkanı hem de Zeytin Dalı operasyonları sürecinde etkisini hissettirmiş ve Türkiye sahada, operasyonlar öncesinde Rusya ve ABD ile olası zorlukları müzakere ederek hareket etmiştir. Bu çerçevede Ankara ile Washington arasında PKK/YPG ile iş birliği noktasında yaşanan ayrışmalar, Ankara-Moskova hattında yeni iş birliği imkânlarına alan açmış ve Suriye özelinde Astana Süreci olmak üzere çeşitli mekanizmaların kurulmasını

kolaylaştırmıştır. Afrin'in terör örgütü PKK/YPG'den arındırılması sürecinde de Rusya ile sürdürülen diplomasinin kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğu genel kabul görmektedir.

İkili Sıkıştırma ve Barış Pınarı Operasyonu

Türkiye, yeni güvenlik konsepti çerçevesinde uygun şartlar bağlamında kendi stratejik hedeflerini gerçekleştirmeye odaklanarak sahada sonuç alıcı kazanımlar elde etmeye çabalarırken, PKK'nın Irak'taki varlığını ve Suriye ile bağlantısını zayıflatmak için de Pençe Harekâtı'nı başlatmıştır. Bu çerçevede sınırları dışında stratejik üsler ve kontrol alanları kurarak örgütün olası sızmalarına karşı önlemler alan Türkiye, Fırat'ın doğusuna yönelik operasyon öncesinde, Irak'ta önleyici operasyonlara ağırlık vermiş ve böylece Fırat'ın doğusunu hem batıdan hem de doğudan sıkıştırma imkânı elde etmiştir. Diğer taraftan Fırat'ın doğusuna operasyon için yeni fırsatlar arayan Türkiye, ABD ile sürdürdüğü diplomatik görüşmelerde askerî seçeneği daha güçlü şekilde masaya getirmeye ve Washington'ın örgüte olan desteğini sona erdirmesi için baskı yapmaya odaklanmıştır. Bu kapsamda 2018 yılında operasyon hazırlıklarına ağırlık veren Ankara, hem iki tarafın yaşadığı görüş farklılıkları hem de Washington'daki kurumların farklı pozisyonları nedeniyle uzun bir süre müzakereleri sürdürme pozisyonunda beklemek zorunda kalmıştır. Başkan Trump'ın Suriye'den çekilme arzusu ile Pentagon ve CENTCOM'un yaklaşım farklılıkları çekilmeyi rafa kaldırıp süreci belirsizliğe sevk ederken, Ankara ile Washington arasında ilk ciddi mutabakat, çekilme kararından aylar sonra -Ağustos 2019'da- yapılmıştır. İki taraf arasında varılan güvenli bölge mutabakatı uygulamaya geçmeye başlamasına rağmen süreçte yaşanan gecikmeler ve tıkanıklık, Ankara'nın bu mutabakatı ikinci bir Münbiç mutabakatı sendromu olarak görmesine ve güvenli bölge mutabakatını da bir oyalama süreci olarak değerlendirmesine yol açmıştır.

Yaklaşık bir yıldır sürdürdüğü operasyon hazırlıklarını Başkan Trump'ın Ocak 2019'da

deklare ettiği 20 mil (30 kilometre) derinliğe göre hızlandıran Türkiye, Washington'ı operasyon yapma noktasında zimni bir rıza sürecine itmiştir. Bu rızanın üretilmesinde hiç şüphesiz Trump ile Cumhurbaşkanı Erdoğan arasındaki ikili ilişkilerin etkisi, ticaret kartı, Türkiye'nin Rusya ile daha fazla yakınlaşmasını önleme düşüncesi, Körfez bölgesindeki son gelişmeler karşısında Suudi Arabistan ve diğer bölge ülkelerinin yaşadığı sıkıntıların Washington yönetimine Türkiye'nin önemini hatırlatması gibi unsurların da etkisi bulunmaktadır. Washington'ın zimni rızası sonrası 9 Ekim'de başlayan Barış Pınarı Operasyonu kapsamında Suriye Ulusal Ordusu ile birlikte hareket eden Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), ilk etapta Resulayn ile Tel Abyad arasındaki bölgeye girmiş ve örgütün sınırdan temizlenmesine dönük operasyon için düğmeye basmıştır. 9 Ekim'den bu yana devam eden operasyonda TSK ve Suriye Ulusal Ordusu M4 kara yoluna kadar olan stratejik bölgeyi içine alan bir derinlikte ve Ayn al-Arab'dan (Kobani) Irak sınırında bulunan Derik'e kadar olan alanda güvenli bölge kurmayı planlamaktadır. Operasyonun ilk ayağında Resulayn ve Tel Abyad gibi merkezlerin terörden arındırılmış olması, ikinci etapta operasyonun doğu ve batı yönünde genişletilmesini kolaylaştıracaktır.

ABD ve Rusya Kaynaklı Belirsizlikler

Operasyon sürecinde birtakım riskler ve belirsizlikler de bulunmaktadır. İlk olarak ABD Başkanı Trump'ın ne yapacağı kestirilemeyen bir lider olması ve kısa sürede karar değiştirebilmesi, operasyon sürecinde Ankara ile Washington arasında bazı sorunların yaşanmasına neden olabilir. Bu noktada CENTCOM ve Pentagon'un Beyaz Saray ile tam bir uyum içerisinde olmaması ve operasyonun sınırlandırılması noktasındaki istekleri ile iç kamuoyundaki tartışmalar, Trump üzerinde baskı oluşturarak onun Ankara karşısında farklı bir zeminde hareket etmesine yol açabilir. Senato'nun Türkiye'ye yönelik yaptırım kararı alması, CAATSA yaptırımlarının devreye sokulması gibi ekonomik temelli kararların

alınması yeni sorunlar yaratabileceği gibi, ABD askerlerinin sahadaki varlığı da süreci hassas hâle getirmektedir. Bu noktada özellikle PKK/YPG'nin ABD askerlerinin hedef alındığı yönündeki propagandasının bir benzerinin süreç içerisinde tekrar edebileceği unutulmamalıdır. Diğer taraftan Fırat'ın doğusu, Zeytin Dalı Operasyonu bölgesinden farklı olarak ABD'nin örgüte silah, lojistik destek ve eğitim yardımlarının doğrudan ulaştığı ana merkezdir. Yaklaşık olarak 65.000 ila 100.000 arasında militanı bulunan terör örgütü PKK/YPG'nin elindeki askerî silah ve teçhizatın yapısı da süreç uzadıkça bazı zorluklara yol açabilir.

Diğer taraftan Rusya, Esad rejimi ve İran'ın tutumu da dikkat edilmesi gereken unsurlar arasındadır. İlk olarak Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Ankara'nın güvenlik endişeleri ekseninde operasyona olumsuz bir tepki vermeyen Moskova yönetimi, Ankara ile Washington arasındaki olası kırılma noktaları dikkatle takip etmektedir. İkinci olarak Trump yönetiminin Suriye'den çekilme kararı, Rusya açısından sahadaki ağırlığını artırmasına imkân sağlayabileceği için sürecin gidişatı Moskova'yı "bekle-gör" pozisyonuna itmektedir. Üçüncüsü Ankara ile Washington arasında oluşacak bir kriz, Moskova'ya yeni fırsatlar sunabileceği gibi, PKK/YPG'nin zayıflaması da Putin yönetimi için yeni fırsatlar doğurabilir. Terör örgütünün Washington'dan uzaklaşmasında ve Esad rejimi ile olası bir müzakere sürecine başlamasında belirleyici aktörlerden biri de Moskova olacaktır. Esad rejimi açısından operasyon sürecinde sıkışmış durumda olan PKK/YPG ile müzakere etme daha tercih edilebilir görüldüğü için Şam yönetimi Münbiç ve Tel Rıfat gibi bölgelerde bazı yeni adımlar atabilir. Nitekim ABD'nin Suriye'nin kuzeyinden 1.000 askerini çekeceğini açıklamasının ardından bölgede oluşabilecek boşluk, Moskova ve rejim için PKK/YPG üzerinde hâkimiyet kurma imkânı olarak değerlendirilebilir. Böyle bir yaklaşım, rejimin Moskova'nın desteği ile PKK/YPG ile anlaşarak Münbiç'e girmesinin önünü açabileceği gibi, Fırat'ın doğusu için de benzer formülleri gündeme getirebilir. Rejimle PKK/

YPG arasındaki olası bir anlaşma, Moskova'nın rızası olmaksızın gerçekleşmeyeceği için Ankara'nın Moskova'nın süreçteki etkisine dikkat etmesi gerekmektedir. Rejimin bölgede hâkim olma kapasitesinin sınırlı olacağı göz önüne alındığında Moskova'nın atacağı adımların belirleyici olacağı unutulmamalıdır.

Fırat'ın doğusundaki tehdit Ankara açısından ne kadar hayati bir mesele ise Münbiç'teki PKK/YPG varlığının devamı olan farklı yapıların oluşumu da benzer bir tehdit olarak kalmayı sürdürecektir. Böyle bir denklemde Şam rejiminin bölgeye girmesi, PKK/YPG'nin varlığını sürdürmesi anlamına geleceği için güvenlik tehditlerinin orta vadede devam etmesine yol açacaktır. Tel Rıfat gibi PKK/YPG'nin hâlen varlığını devam ettirdiği ancak Rusya ve Şam güçlerinin de bulunduğu bir

bölgeden Fırat Kalkanı bölgesine zaman zaman taciz atışlarının yaşandığı dikkate alındığında, bu tehdidin ciddiyeti daha net anlaşılabilir. Rejim güçlerinin benzer bir şekilde Münbiç ve diğer bölgelere girmesi de PKK/YPG'nin varlığı için korunaklı alanların sürmesinden başka bir anlam taşımayacağı için Ankara'nın Münbiç, Tel Rıfat ve Ayn al-Arap gibi bölgelerdeki olası gelişmelere karşı dikkatli olması gerekmektedir. Bu durum rejim için Fırat'ın doğusundaki Deyrizor gibi petrol kaynaklarının bulunduğu alanlar üzerinde müzakere etmede elini güçlendirecektir. Diğer taraftan İdlib'deki tablo da rejimin ilk etapta ilgilenmek isteyeceği alan olarak öne çıkmaya devam etmektedir. Zira kırılğan bir ateşkesin sürdüğü İdlib'de rejimin Rusya'nın da desteği ile olası fırsatları değerlendirmek isteyeceği ifade edilebilir.

Sonnotlar

¹ Terör örgütü DEAŞ'ın artan bombalı saldırıları, PKK'nın Suriye'de öğrendiği şehir savaşlarını ve taktikleri Türkiye'ye taşıyarak hendekler kazması sonucu yaşanan çatışma dönemi, Türkiye'nin istikrarsızlaştırılması çabalarına örnek gösterilebilir.